

Literaturgintzarako politika

Argitaratzaileen jokabidea

Josu Landa

Esan ohi da gai guztiak direla zailak, baina gure honek badu zailtasun berezirik: jendeak argitaratzaileei ez die berebiziko edo behintzat aparteko funtziorik ikusten, kultura idatziaren transmisore izatearena ez bada. Idazlearen lumatik irakurlearen eskuetara iristeko behar den katea luzearen maila bat baino ez litzateke izango, beraz, argitaratzailea. Une honetan, bitartekotza-funtzio horretara mugatzen da gehienek ikuspegia. Argitaratzaileek benetan betetzen duten funtzioa, ordea, askoz funtsezkoagoa da. Nahiz eta normalean egitura ekonomiko eta enpresarial huts bezala agertu, praktikan nahi eta nahi ez, esplizituki ala sakonean, ikuspegi edo eredu kultural —kasu honetan, literario— zehatz baten alde jokatzen ari dira. Errealitate horri mozorroa janzteak kaltea baino ez dakar.

Jendea ikuspegi horretara bultzatu duten faktoreak asko dira. Nagusienak bakarrik aipatuko ditugu.

Abiapuntuan, kulturaren desideologizazioa dago. Literatura intelektualitate hutsaren ihardute bat litzateke, eta argitaletxeek jesukristoren ogi eta arrainen biderkatze-mirakulu gaurkotua besterik ez lukete egingo, ikuspegi mekanizista eta metafisiko baten barruan.

Bigarrenik, erdal literaturgintzetan nagusi diren idazle-rol eta -portaerak erreproduzitzeko joera nagusituz joan da, ahalik eta zuzenen, hemengo dinamika bereziak eskaintzen dituen beste aberastasun asko baliatzen saiatu gabe. Idazlea guztiz pertsonaia isolatua litzateke, bere lana ia bakarrik makinaren aurreko sufrimendu eta sorkuntzara mugatuz, eta hortik harako urrats guztien aurrean paso egingo luke. Mimesizko prozesu horrek ondorio ugari ekarri ditu; baina, argitaletxeen gaira mugatuz, idazleen indibidualismoa bederen nabarmenagotu du: idazle gehienak beren liburuei argitaletxea aurkitzera emanak dira, eta akabo.

Kontutan hartzekoa da, halaber, duela hamabost urte zenbait sektoretan gertatu zen proiektu kultural eta kolektiboekiko nolabaiteko deslilura eta etsipena. Faktore horrek hasieran gogor jo zuen, eta oraindik ere ez diogu bueltarik eman.

Baina bada besterik. Idazleak gogor ari dira beren eskubide ekonomiko ukaezinak bete daitezen borrokan; eta % 10 famatuaren edo bakoitzak lor dezakeen % horren atzetik erabili ohi diren ikuskerak modurik gremialistenean gauzatu dira sarri, "gremialista" hitza bere zentzurik peioratiboenean erabiliz.

Guzti honen ondorioz, argitaratzaileak eta idazleak, proiektu global eta amankomun —bakoitzari dagozkion funtzio berezituak aitortuz— baten atzetik elkarrekin ihardun beharrean, interes kontrajarrietako bi elementu bihurtu ohi dira maiz, katea beraren barruan bada ere. Ez da falta izan, idazleak langile soldata-jasotzaile gisa eta argitaratzaileak patronal modura aurkeztu izan dituenik.

Tranpa begi-bistakoa da. Argitaratzaileak egitura ekonomiko edo enpresarial huts bezala planteatzea iruzur egitea da, baita idazleen interesei ere. Gizarte kapitalistan dirua aseptikoa ez den bezala, eta kolore askotakoa izan daitekeen bezala, argitaratzaileekin ere antzeko zerbait gertazen da. Edozein argitaletxek, beraz, proiektu kultural bat sostengatzen du beti: proiektu kultural hori kontzienteki eramaten den neurrian, iniziatiba hartzeko aukera dago; argitaletxe barruan minimoki zehazten ez bada, bestek marraztutako ildotik ari daiteke konpartsa ekonomiko modura. Baina

hori historia hurbilean ere nahikoa garbi ikusten da; beraz, iraganaldiari begiratu txikiren bat ematea interesantea izango da, gerora azken urteotako zurrunbiloan zentratzearren.

Kontuok oso aspaldikoak ezin dira izan, ordea, argitaratzaileak egitura editorial bezala dexente berriak bait dira gure artean. Ez gure artean bakarrik, baina bai areago. Ezin bait dugu ahantzi argitaratzailearen figura inprimategiarekin batera jaio zela; gaur egun editorialek duten protagonismoa, mendetan inprimategiena izan zen. Faktore berriagotzat jo beharra dago liburu-dendena, hauek gero eta gehiago hartu bait zuten argitaratzaile-paper horren zati garrantzitsua. Inprimategia eta liburu-denda, argitaldarien aintzindari biak. Europan editorial zaharrenak 100. urteurrena ospatzen ari badira ere, Euskal Herrian askoz berriagoa da fenomenoa. Gerraurrean ere, liburu-dendak eta inprimategiak ziren euskal liburuen argitaratzaileak. Frankismoaren azken urteak arte egoera beretsua dagoela esan daiteke. Oro har euskal argitaldartzak 20 urteko historia duela esan dezakegu. 1968. urte inguruan hasi zen panorama errotik aldatzen. Estreinako editorialak orduantxe sortu ziren, inprimategien eta liburu-denden papera modu berezituago batez betetzen hasiz.

1968an sortu zen euskal argitaletxeen figura, gaur egun "argitaletxe" hitzaz ezagutzen duguna bederen, eta bost urtetan sekulako ugalketa eman zen. 1973a bitartean, eta euskal liburugintzak nozitzen duen aurreneko gorakada kuantitatiboarekin batera, argitaletxe mordoskaren sorrera gertatu zen (*Gordailu, Lur, Irakur Sail, Etor, Jakin, Iker, Gero, Elkar...* errenkada kronologikoan, gutxi gorabehera). Leherketa horren arrazoietan gehiegi ezin izango gara sartu, errazkerietan erori gabe; baina faktore nagusientzat batzuen batzuk aipatu beharko ditugu bederen.

Jakina denez, 1968-75 urte-bitartea borroka politiko eta ideologiko gogorreko garaia izan zen. Ezker abertzalea izenda zitekeenaren inguruan, jendeak proiektu politiko eta kulturaletan izugarritzko fedez eta kemenez sinesten zuen, iraultza posible zela ia jende guztiak onartzen zuen, eta borroka ideologikoaren eta ikuspegi kultural desberdinen ondorioz, argitaletxe guzti horiek esparru ezin egokiagoa aurkitzen zuten beren lana abiarazteko.

Esandako horren haritik, tesi-liburuek eta saiakerek pisu handia hartu zuten produkzio editorial haren barruan, baita itzulita ere; eta, orduko produkzioari begiratuz gero, geroztiko urte guztietan ez da orduan kaleratu adina saiakera argitara eman.

Orduko argialetxeen sorrera eta funtzionamenduan ingurune politiko-sozialak zein modutan eragiten zuen behar bezala jabetzeko, esan dezagun salmentaren parte nagusia harpidetzen bidez egiten zela. Jendeak izena eman, eta posta bidez liburuko 1.500 ale saldu ahal izateak, gaurko egoeran esate baterako, dezente pentsazina dirudi. Gehiegi azaldu beharrik ez dago, hainbeste jende argialetxeen harpidedun izate horren atzean garai hartako euforia edo esperantza politiko pisu handikoak zeudela.

Argialetxe haien atzean, normalean, talde eragile eta sustatzailerak egon ohi zen, eta bakoitzaren lanak nolabaiteko proiektu edo asmo kultural bat sostengatzen zuen. Jendearen aurrean identifikazio errazekoak izan ohi ziren, etiketen errazkerian eroriz batzuetan. Argialetxe jakin bati kontrapuntua egitearren sortutakorik ere izan zen (*Irakur Sail*-en kasua, *Lur*-ekiko). Gaurko egunetik begiraturata, orduko dinamika kulturalen sustraiturik egotea, eta haren ispilu eta protagonista izatea izan litezke argialetxe haiek erakusten dituzten aberastasun nagusienetako bat. Baina argialetxe haien bestelako ezaugarria, egitura finkorik ezarena izan zen. Eta agian horrexegatik, argialetxe haiek ez zuten iraupen luzerik izan.

Franco hil eta bi urtetara, argialetxeen panorama zeharo eraberritu zen. Editorial txiki baina dinamiko haiek desagertu egin ziren 1974-77 urte-bitartean, literatur sorkuntzaren alorrean ere gertatu zen parentesi ilun batekin batera.

Esan bezala, argialetxe horiek pikutara doaz, eta arrazoi desberdinegatik. Arrazoi estrukturalak aipa daitezke, beharbada. Ez dute estruktura finkorik edota sendotasunik, ez kapital aldetik, ez lokal aldetik, ezta profesionaltasun aldetik ere. Horrek defentsarik gabe uzten ditu hein handi batean. Baina hemen ere arrazoi nagusienak ingurune sozio-politikoari lotuak daudela uste dugu. Hain zuzen ere, arestian aipatu dugun argialetxeen eta dinamika sozio-kulturalaren arteko erlazio estu horren ondorioz, urte haietan eman zen giroak berarekin eraman zituen argialetxeak zulora. Garai haietan suntsitu zen ordurarte egon zen euforia aurre-iraultzailerak eta, honekin batera, proiektu kultural kolektiboekiko lilura. Desmobilizazioaren urteak bizi ditugu, Estatu espainoleko erreforma abiatzarekin batera. Eta gainera, argitalpena ez da horretaz kutsatzen den kultur arlo bakarra: hor ditugu kantagintza, idazletza, etab. ere.

Joan Mari Torrealdai, 1977an, gogoeta ia profetikoa isuri zuen *Euskal idazleak*, gaur liburuan: "Denbora gutxi barru, oker ez banago, euskal editorialearen funtzioak oraindik ere metamor-

fosi bat jasango du. Gaurko euskal argitaletxeek, sarri oinarrian kultur talde bat dute, joera bat, pentsamendu bat". Eta halaxe gertatu zen, liburu horretantxe Joan Marik marraztutako ildo nagusienetan dezente asmatuz. 1977tik aurrera, "profesionaltasuna" ren leloa indartzu doa. Ideologia eta gogoeta kulturalen diskurtsuak esturturen diskurtsuari ematen dio txanda. Hau da, euskal kulturak aurrera segituko badu, eta euskara indartuko bada, profesionalak behar ditugu, zenbat eta esturktura editorial sendoagoak eta "homologatuagoak" eduki, are eta euskal liburugintza indartsuagoa izango da, etab., etab. Termometro berria, langile-kopuruaren araberakoa da: euskal editorial batek 30 langile izango dituen egunean, salbu gara.

Elkar Iparraldetik Donostiara doa, eta itxuraz nahiz izaeraz guztiz berritzen da. *Etor* eta *Gero*-ren tradizioetik *Erein* sortzen da, eta bi horiekin batera *Hordago*-k osatzen duen hirukoteak marraztuko du hurrengo bost urteetako panorama. Egitura gero eta indartsuagoez horniturik, irakaskuntzaren pagotxak eskaintzen die argitaletxei ezinbestekoa duten merkatu-errentagarritasuna. Argitaletxe horien barruan literatur argitalpena guztiz marjinala bada ere, 1982. urtea bitarteko literatur produkzio nagusiena horien bitartez kanalizatuko da, ezaugarri nabarmen batzuekin. Hasteko, ezin ukatuzkoa da 1968-75 epeko argitalpen-esperientziarekiko erabateko haustura. Bestetik, argitaletxeak "tekniko" en eta enpresarien eskuetan geratzen dira gero eta gehiago, idazleen inplikazioa piskanaka ia erabat galdu arte. Literatur sustapena, urteak pasa ahala, irakaskuntzaren agindu eta eskaeretara makurtzen da, horrek suposatzen dituen ondorio argiekin: narratibaren bultzada erabatekoa, poesia edo saiakera bezalako jenero "ez-komertzial" en ia desagerketa, eta kontsumoko literatura sortuz joateko ahalegina. Ez genuke esan nahi, joera hori argitaletxeek *inposatua* izan zenik, aitortu behar bait da, joera horrekin idazleek eta euskal kritzi publikoak ere bat egin zutela neurri handi batean.

Begi-bistakoa da, bestalde, akats ugariekin batera, aro berri honetan euskal literatur liburuak irabaziak ere badituela. Txukuntasunean, esate baterako, liburuak askoz arreta gehiagorekin argitaratzen bait dira. Banaketaren seriotasunean ere aurrerapauso itzela eman zen urte haietan. Literatur liburuen promozioa aintzakotzat hartzen hasten da, berandu bada ere. Idazleen ikuspegitik ere, ezin da aherentzi, egile-eskubideak modu gero eta sistematikoagoz ordaintzen hasten direla, eta zenbait egileri —gutxi izanda ere— profesionaltasunaren bidea zabaltzen hasten zaiela.

Nabardura guzti horiek adieraziko lituzkete, gure ustez, aro hartako ezaugarri aipagarrienak. Oro har, argitaletxe-modelo berri honen atzean, egia borobil bat ezkututzen da erreflexio nagusi bezala: egituren kontrolak boterea dakar, eta euskal liburugintza bezalako esparru eraikigabe batean, egitura horiek lehenik eta indartsuen sorteraztzen dituenak lortuko du edozein kultur edo literatur asmo aurrera eramán ahal izateko indarra. Baina zurrunbilo hark ez bide zien beste gogoetarako tarterik utzi, eta indarra eskuratu arren, kultur proiektuekiko eztabaida sustraitik etenda ageri zen. Ondorio gisa, dinamika berri hark kanpoko eskemak inportatzea eta mimesiaren arriskuan bete-betean jaustea erakarri zuen, idazle-en portaeretan ere ikusmolde bera eraginez.

1982-83an hasiz, eta gaur egun arte, elementu berri batek ordu-arranteko panorama aldarazi duela esan beharra dago, bukatzeko. Literaturzale eta idazleen inguruan, zenbait argitaletxe sortuz joan dira: *Susa*, *Maiatz*, *Pamiela* eta *Baroja*. Urte gutxi lehenago desagertutako *Ustela Saila*-ren testigua jasoz, argitaletxe nagusien planteamenduen beste muturrean kokatzen dira argitaletxe berri eta txiki horiek. Guztiek dute alboan literatur aldizkari bat, horrek esan nahi duen guztiarekin: idazlez osatutako talde sostengatzailerak, eta argitaletxea kontrolatzen eta norabidea erabakitzen dutenak idazle izatea. Ezinbestekoak diren erizpide ekonomikoen ondoan, taldeak dituen literatur asmo eta erizpideek agintzen dute horien ibilbidea. Hauen akatsak, besteek alde dituztenak dira: apenas egiturarik eta indar ekonomikorik duten, produkzioa nahikoa murrizta da, estabilitate gutxikoak dira, promozioa ez da behar bezala zaintzen, etab.

Gure ustez, argitaletxe txiki hauen eragina azken urteotan askok uste dutena baino haundiagoa izan da, hain "txiki" ez direlako, hain zuzen ere. Txikiak dira liburugintza osoari begira, halaxe da, baina literatur liburugintzari begiratuz gero, besteak bezain handiak direla ohartuko gara. Esate baterako, 1985. urtean, eta sorkuntzazko literatur liburuen lehen edizioak kontutan hartuz, liburu-kopuru dezente haundiagoa kaleratu zuten "txiki" deritzen argitaldarien, besteek baino. Hurrengo bi urteetan, parean ibili da proportzioa. Topiko edo gaizki-uste hori deusezteko garaia bada, beraz.

Baina argitaldari ez hain profesional horien garrantzia ez da kuantitatiboa soilik, gure eritzirako. Isileko lana izan bada ere, nabarmentzekoa da argitaletxe horiek jenero desberdinen arteko oreka berreskuratzen hasteko orduan jokatutako papera. Argitale-

txe handiak kasik —edo kasik gabe, kasu batzutan— narratibara emanak ari ziren garaian, beste argitaletxe horiek izan dira poesia, antzerkia edo saioa argitaratuz, jenero zokoratu horiek indartzen aurrenekoak ausartu direnak. Askotan testimonial izatetik pasa ez diren ekimen horiek eragin handia sortu dute argitaletxe handietan, haien kontzientzia txarra piztu balute bezala, nolabait esatearren. Hortxe dago datua: 1984etik aurrera hasten dira editorial handietan poesiari kabida ematen, iaz, adibidez, poesi liburuen produkzio-kopuruetan argitaletxe txikien parean jartzearaino. Ez da tontakeria.

Laburbilduz: argitaletxe handiek profesionaltasun aldetik eka- rri dute aurrerapausoa eta eragina; literatur taldeei lotutako argita- letxeek, berriz, literatur erizpideen nagusitasunaren aldetik. Kon- trapuntu bien arteko erlazioak lagundu beharko digu aurreran- tzean, kanpoko eskemak imitatze hutsetik urrun, geure errealitateari aberasgarrien izango zaion eredia eraikitzen.

Ezin artikulua bukatu, baina, argitaratzaile instituzionalei erre- ferentziarik egin gabe. Instituzioek, politikoak zein ekonomikoak izan, duela pare bat urte arte ez dute literatur liburugintzan aparte- ko garrantzirik izan; baina oraingo une honetan, kuantitatiboki behintzat, gero eta pisu handiago hartzen ari dira. Normalean literatur produkzioaren %10era iritsi ez badira ere, datu interesga- rria izan daiteke 1987an % 20a gainditu zutela lehenengoz. Halere, instituzio horien argitalpen-lana lehiaketan dinamikari zeharo lo- tua joan ohi dela kontutan izanik, lehiaketa horien ondorengo argitalpena gero eta gehiago ziurtatzearen eman den eboluzioari esker suertatu da horrela. Lehiaketan eskutik bait datoz beti insti- tuziook, monografia honetako beste txokoren batean aurkituko da gurea baino argibide egokiagorik.

J. L.

LA POLITICA EDITORIAL

LA POLITIQUE DES MAISONS D'EDITIONS

El autor, tras mostrar el valor limitado de una labor editorial entendida como mera intermediaria —en su sentido más peyorativo— entre el escritor y los lectores, y analizar los principales factores que favorecen esta concepción reduccionista, pasa a esbozar las líneas de acción más importantes por las que las editoriales de nuestro país han desarrollado su labor desde que funcionan como tales, una vez

superados los estadios previos —aún muy recientes entre nosotros— en que esta labor la llevaban a cabo las imprentas y las librerías. Desde un primer momento (1968-75) de «boom» editorial marcado por la preponderancia del ensayo ideológico-político, vendría un segundo momento (1974-77) en que el acento se pone en la estructura profesional-económica, para terminar en un tercer momento (1982) en que las “pequeñas” editoriales, primando la creación literaria menos desarrollada por las “grandes”, hacen surgir un contrapunto y un movimiento editorial equilibrador. El artículo termina mencionando el papel creciente de las instituciones en el campo editorial, específicamente desde su tradicional instancia de los certámenes literarios.

L'auteur, après avoir montré la valeur limitée du travail des éditions compris comme un simple intermédiaire —dans son sens le plus péjoratif— entre l'écrivain et les lecteurs, et après avoir analysé les principaux facteurs qui favorisent une conception très limitée, passe à ébaucher les lignes d'action les plus importantes pour lesquelles les éditions de notre pays ont développé leur labeur depuis qu'elles fonctionnent comme telles une fois surmontés les premiers stades —encore très récents parmi nous— où ce travail était mené à bien par les imprimeries et les libraires. Après une première période (1968-75) de “boom” des éditions marquée par la prépondérance de l'essai idéologico-politique, viendrait une deuxième période (1974-77) où l'accent est mis sur la structure professionnelle-économique, pour arriver à une troisième période (1982) où les “petites” éditions primant la création littéraire moins développée par les “grandes” font surgir un contrepoint et un mouvement des éditions équilibrant. L'article finit en citant le rôle croissant des institutions sur le terrain des éditions spécifiquement depuis leur traditionnelle instance des concours littéraires.